

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Julia Jonasson

Bevisvärdering av barnförhör i utsagemål

En diskussion utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Joel Eriksson

Termin: HT 2018

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	7
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Metod och material	8
1.6 Forskningsläge	9
1.7 Disposition	10
2 RÄTTSSÄKERHET	11
2.1 Formell rättssäkerhet	11
2.2 Materiell rättssäkerhet	12
2.3 Rättssäkerhet i förevarande uppsats	12
3 VIKTIGA PROCESSRÄTTSLIGA PRINCIPER	14
3.1 Muntlighet och omedelbarhet	14
3.2 Bevisomedelbarhet och det bästa bevismedlet	14
3.3 Fri bevisprövning	15
3.3.1 Fri bevisvärdering	15
4 FÖRHÖR MED BARN	17
4.1 Videoupptagning	17
4.2 Med vem och var?	18
4.3 Antal förhör	19

4.4 Sakkunnig	20
4.5 Egen reflektion	20
5. BEVISVÄRDERING AV BARNFÖRHÖR	22
5.1 Praxis	22
5.1.1 NJA 1986 s. 821	22
5.1.2 NJA 1992 s. 446	23
5.1.3 NJA 1993 s. 68	24
5.1.4 NJA 1993 s. 616	25
5.1.5 NJA 2010 s. 671	27
5.1.6 NJA 2017 s. 316	27
5.2 Sammanfattande kommentar	28
6 ANALYS	30
6.1 Avsaknad av särskild kompetens	30
6.2 Sakkunnigutlåtanden	32
6.3 Videoförhör – lägre bevisvärde	33
6.4 Utsagemål och kriterier	34
7 SLUTSATS	35
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	36
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	38

Summary

In 1998, a four year old boy called Kevin was found murdered. Two brothers, who at the time were five and seven years old, were pointed out responsible. In the documentary "Fallet Kevin" made by Dokument inifrån, great deficiencies in the interrogation with the boys were discovered.

The purpose of this essay is to discuss the evaluating of evidence when a child is interrogated and how the requirement for rule of law is satisfied when the child is a plaintiff in utsagemål. In utsagemål the primary evidence consists of an oral statement. To fulfil the purpose, I have used legal-dogmatic method where legislation, preparatory work, doctrine and cases have been studied.

Interrogation with children are commonly held by a police during the preliminary investigation and should be held by someone with special qualification. Nevertheless, the law permits even others to hold such interrogations. In cases where children are involved, it is common with an expert appointed by the court. The person's task is, for instance, to comment on the value of the child's statement.

The court makes an assessment of whether the child can be heard before the court or not. Should the child not be heard, the video interrogation from the preliminary investigation replaces the court interrogation. In these cases, peculiarly high requirements are made on the interrogation since it is these interrogations that the court evaluate.

When the court evaluate the interrogation, emphasis is placed on the credibility assessment of the child and the reliability assessment of the statement. If the statement is *long, clear and detailed*, it is an indication of a reliable statement.

It has been shown that a number of risk factors are existing when a child is interrogated in the preliminary investigation which imperil the requirement

for rule of law. For instance when it comes to the person who interrogates the child. Therefore, it is not obvious that the court has the genuine statement on its table. This circumstance can get consequences for the evaluation of the evidence and the outcome of the case.

Sammanfattning

År 1998 hittades fyraårige Kevin död. Två bröder, som vid tiden var fem och sju år gamla pekades ut som ansvariga. I dokumentären "Fallet Kevin" gjord av Dokument inifrån, uppdagades stora brister i förhören med de två bröderna.

Denna uppsats syftar till att diskutera bevisvärderingen av barnförhör och hur kravet på rättssäkerhet uppfylls när barnet är målsägande i utsagemål. I utsagemål består den huvudsakliga bevisningen av en muntlig redogörelse. För att uppfylla syftet har jag använt mig av rättsdogmatisk metod där lagstiftning, förarbeten, doktrin och rättsfall studerats.

Förhör med barn hålls merendels av polis under förundersökningen och bör genomföras av någon som besitter särskild kompetens för denna uppgift. Lagen tillåter dock andra att hålla sådana förhör. I mål där barn är inblandade är en av rätten förordnad sakkunnig vanligt förekommande. Dennes uppgift är bl.a. att uttala sig om barnets trovärdighet. Rätten gör en prövning av om barnet bör höras inför domstol eller ej. Bör barnet inte höras, ersätter videoförhöret från förundersökningen domstolsförhöret. Vid bevisvärderingen i dessa fall ställs särskilt höga krav på förhörets genomförande eftersom det är innehållet i videoupptagningen som rätten värderar.

När rätten värderar förhör läggs främst vikt vid trovärdighetsbedömningen av barnet och tillförlitlighetsbedömningen av utsagan. För utsagens tillförlitlighet talar att den är *lång, klar och detaljerad*. Det har visat sig föreligga ett antal riskmoment när barnet hörs under förundersökning och där kravet på rättssäkerhet äventyras. Detta gäller bl.a. när det kommer till vilken person som hör barnet och om denna besitter den kompetens som krävs eller ej. Det är därför ingen självklarhet att rätten har den sanna utsagan på sitt bord när den värderar förhöret, vilket kan få konsekvenser för parterna och utgången i målet.

Förord

Att författa förord till en uppsats av så liten dignitet som en kandidatuppsats, tenderar lätt att bli pretentiöst. Likväl finns det ett antal personer som är helt avgörande för uppsatsens genomförande och som jag därför skulle vilja tacka. Till att börja med vill jag tacka min mor, Lise-Lotte Jonasson som stundtals tagit ledigt från sitt arbete för att ta hand om min dotter. Jag vill även tacka min sambo, Mathias Lindman som ordnat med allt som har med familjelivet att göra och som fått ta ett extra stort ansvar för vår dotter under eftermiddagar, kvällar och helger. Till sist vill jag tacka min kurskamrat Emma Petersson för sitt engagemang och sin genuina välvilja.

Nu ska jag äntligen fira jul med min familj.

Markaryd, 2018-12-17

Julia Jonasson

Förkortningar

FUK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
HD	Högsta domstolen
Ibid.	Ibidem
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk
RF	Regeringsform
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Efter att ha sett dokumentären ”Fallet Kevin” gjord för programmet Dokument inifrån på SVT väcktes mitt intresse för förhör med barn. Fyraårige Kevin hittades död 1998 och misstankarna riktades snabbt mot två bröder som vid tiden var fem respektive sju år gamla. De två bröderna pekades också senare ut av polisen som ansvariga för Kevins död. Granskningen uppdagade tveksamheter framförallt vad gällde genomförandet av förhören. Omkring 15 utdragna förhör hölls med de små pojkarna och förhørsledaren ställde ledande och slutna frågor där svaren mer eller mindre pressades fram. Vid tiden för fallet var uppfattningen den, att endast ett förhör skulle hållas med barn. När pojkarna lämnade, enligt vad polisen liknade vid erkännanden, utgjorde dessa den enda bevisningen.¹ Vetskapen om att så var fallet fick mig att inse vikten av förhörens genomförande samt vidden av domstolens värdering när det gäller sådana förhör.

I exemplet ovan var de två bröderna misstänkta och förhören med dem ifrågasattes. I förevarande uppsats kommer jag att undersöka förhörssituationen då barnet är målsägande och dennes utsaga ligger till grund för rättens bevisvärdering.

1.2 Syfte

Syftet med framställningen är att diskutera bevisvärderingen av barnförhör och hur kravet på rättssäkerhet i form av förutsebarhet och likhet uppfylls när barnet är målsägande i utsagemål. I utsagemål består den huvudsakliga bevisningen av en berättelse.² Syftet ska uppfyllas med hjälp av förarbeten

¹ Dokument inifrån, ”Fallet Kevin”, <<https://www.svtplay.se/dokument-inifran-fallet-kevin>>, besökt 2018-12-04.

² Schelin (2007) s. 163.

och doktrin samt genom att bearbeta och diskutera sex stycken domar från Högsta domstolen (HD).

1.3 Frågeställningar

För att uppfylla uppsatsens syfte behöver nedanstående frågor besvaras:

- Hur sker bevisvärderingen av barnförhör?
- Hur uppfylls kravet på rättssäkerhet i form av förutsebarhet och likhet?

För att kunna ta reda på ovan frågor bör också följande frågor besvaras:

- Vad innebär formell respektive materiell rättssäkerhet?
- Vilken är innebörden av muntlighetsprincipen, omedelbarhetsprincipen, bevisomedelbarhetsprincipen, principen om det bästa bevismedlet samt den fria bevisprövningens princip?
- Hur genomförs förhör med barn?

1.4 Avgränsningar

För att rikta fokus på det som är väsentligt i framställningen behöver avgränsningar göras.

Till att börja med kommer jag inte att redogöra för förhör med någon annan än målsägande. Jag kommer inte heller att utreda förhörssituationen då någon är över 18 år då syftet är att fokusera på barnet.

Av utrymmesskäl kommer jag inte att gå närmare in på förhörsteknik eller själva tolkningen av barnets berättelse. Domstolsprocessen innehåller en rad viktiga principer men som saknar relevans för uppsatsen. Därför kommer enbart de för uppsatsen nödvändiga processrättsliga principerna beröras. Dessa är omedelbarhetsprincipen, bevisomedelbarhetsprincipen, muntlighetsprincipen principen om det bästa bevismedlet samt den fria bevisprövningens princip.

Vid studiet av bevisvärderingen av barnförhör kommer praxis från HD att användas. Fallen har gemensamt att de handlar om sexualbrott mot barn. I fyra av sex fall har barnen inte hörts personligen i domstol utan band- eller videoupptagningar har spelats upp. Vid urvalet har vikt lagts vid att inkludera olika sorters svårigheter som bl.a. innefattat själva förhörssituationen med barnen. Fallen från 2010 och 2017 har valts ut främst p.g.a. praxisuppdatering gällande utsagebedömningen. Urvalet är vidare begränsat med hänsyn till uppsatsens smala omfång.

1.5 Metod och material

För att finna svaren på de frågor jag ställt mig kommer jag att studera rättsregler, rättspraxis och lagförarbeten i form av propositioner och offentliga utredningar. Jag kommer även att använda mig av litteratur och artiklar skrivna av erkända experter inom sina områden. Metoden kallas för rättsdogmatisk metod och bygger på att svaren söks i de allmänt accepterade rättskällorna.³

Ett rättssäkerhetsperspektiv om förutsebarhet och likhet kommer att anläggas. För att perspektivet ska genomsyra uppsatsen från början till slut kommer jag att använda mig av löpande analys.

Vid beskrivningen av det perspektiv jag valt att anlägga kommer jag att använda mig av doktrin skriven av Zila, Pezcenik och Dahlman. I samma avsnitt kommer en lagkommentar av Hirschfeldt nyttjas. För att kunna redogöra för de processrättsliga principerna kommer jag att använda mig av rättsregler för att få utgångspunkterna klara för mig och offentliga utredningar för bakomliggande resonemang och förklaringar. Doktrin skriven av Bring, Diesen, Wahren samt Schelin kommer att användas för en tydligare beskrivning.

³ Nääv och Zamboni (2018) s. 21.

När det kommer till delen som behandlar genomförande av förhör med barn kommer även här rättsregler, offentliga utredningar och doktrin att analyseras. Doktrinen kommer också i detta avsnitt att bestå av vad Bring, Diesen och Wahren skrivit på området. Även Åklagarmyndighetens handbok om handläggning av ärenden då barn blivit utsatta för övergrepp kommer att användas.

Jag är medveten om att offentliga utredningar bygger på direktiv. Då de utredningar jag använt mig av har syftat till att beskriva gällande rätt kan jag inte se att några bakomliggande intressen kan ha påverkat dem eller resultaten av dem. Boken skriven av Schelin innehåller inslag av beteendevetenskap som hänvisar till forskning på området men då jag använt mig av faktadelar frikopplade från beteendevetenskapen har den inte påverkat uppsatsens innehåll.

1.6 Forskningsläge

Forskningsläget vad gäller bevisvärdering av barns utsagor är smalt.

Däremot är Lena Schelin en av de framträdande forskarna på området bevisvärdering av utsagor överlag. Hon är juris doktor i processrätt och har skrivit *Bevisvärdering av utsagor i brottmål* som utkom 2007 och som bygger på hennes doktorsavhandling. Schelin har inte specifikt inriktat sig på barns utsagor men dessa behandlas parallellt i boken. Hon tar i sin avhandling in beteendevetenskaplig forskning om förmågan att bedöma andra människors utsagor eftersom hon menar att det föreligger en brist hos juristen vad gäller just detta.⁴

⁴ Brandberg, Ulrika: ”Rättsväsendet behöver bättre kunskaper om psykologisk forskning”, Advokaten – tidskrift för Sveriges advokatsamfund, <<https://www.advokaten.se/Tidningsnummer/2008/Nr-7-2008-Argang-74/Rattsvasendet-behoover-battre-kunskaper-om-psykologisk-forskning/>>, besökt 2018-12-01.

1.7 Disposition

I kapitel två kommer jag att redogöra för rättssäkerhet utifrån formell och materiell rättssäkerhet. I samma kapitel kommer det begrepp om rättssäkerhet som är av betydelse för framställningen att mer i detalj presenteras, d.v.s. förutsebarhet och likhet.

I kapitel tre kommer en kort presentation av för uppsatsen centrala processrättsliga principer.

I kapitel fyra kommer tillvägagångssättet för barnförhörets genomförande med hjälp av bl.a. bestämmelserna i förundersökningskungörelse (1947:948) (FUK), gås igenom. Kapitlet kommer att avslutas med en delanalys.

I kapitel fem kommer jag att behandla bevisvärderingen av barnförhör med hjälp av sex stycken domar från HD. Kapitlet kommer att avslutas med en sammanfattning.

I kapitel sex kommer en analys av barnförhör och bevisvärderingen av dem att göras, med utgångspunkt i rättssäkerhetsbegreppen förutsebarhet och likhet.

Slutligen kommer i kapitel sju de slutsatser som jag kan dra av arbetet att presenteras.

2 Rättssäkerhet

Jag ska i detta avsnitt, inte förklara men åtminstone försöka ge en bild av vad begreppet rättssäkerhet i vid mening innebär. Detta dels med hjälp av en av Josef Zilas artiklar publicerad i Svensk Juristtidning (SvJT), dels med hjälp av Aleksander Peczeniks bok *Juridikens teori och metod*. Därefter kommer jag att presentera det rättssäkerhetsbegrepp jag ämnar att använda i den fortsatta framställningen, främst med hjälp av det resonemang Christian Dahlman för i sin bok *Rätt och rättfärdigande – En tematisk introduktion till allmän rättslära*.

Begreppet ”rättssäkerhet” är sedan länge ett etablerat begrepp. Det innebär inte att det för den skull är lätt att definiera dess innebörd. Zila är en av många som skrivit om begreppet och dess komplexitet. Hans uppfattning är att det råder stor oklarhet gällande ordets innebörd. Däremot kan man enligt honom utläsa att det råder ett visst samförstånd vad gäller den grundläggande betydelsen, såsom att *rättssäkerhetens kärna ligger i förutsebarhet av rättsliga besluts utfall och att den offentliga makten utövas under lagarna*.⁵

I sin artikel hänvisar Zila till dels slutbetänkandet av Kommissionen mot ekonomisk brottslighet, dels till propositionen gällande samma fråga. Ur dessa är det möjligt att urskilja två rättssäkerhetsbegrepp, vilka är formell och materiell rättssäkerhet. Begreppen kommer att presenteras närmare nedan. Även Peczenik gör uppdelningen mellan formell och materiell rättssäkerhet. Också hans uppfattning av begreppens innebörd kommer att presenteras.

2.1 Formell rättssäkerhet

Zila beskriver med hjälp av slutbetänkandet det traditionella begreppet av rättssäkerhet som också är det mest grundläggande, d.v.s. formell rättssäkerhet. Här ligger kraven på förutsebarhet och likhet när det gäller den

⁵ Zila (1990) SvJT s. 284.

straffrättsliga lagstiftningen och rättstillämpningen.⁶ När samma tankar uttrycktes i propositionen sades att rättssäkerhet kännetecknas av att medborgarna behandlas lika inför lagen och att den ska vara utformad på ett sätt som gör det möjligt för medborgarna att förutse dess tillämpning.⁷

Livet i en rättsstat innebär enligt Peczenik bl.a. att medborgare åtnjuter rättsligt skydd. Dels mot enskilda, dels mot staten. Han menar också att det inom maktutövningen till stor del råder förutsebarhet. Detta utgör enligt honom den formella rättssäkerheten.⁸

2.2 Materiell rättssäkerhet

Den andra delen av rättssäkerhetsbegreppet kallades i slutbetänkandet för den moderna synen. Den består i rättsskydd, d.v.s. att man inte ska behöva bli utsatt för brott. Att bl.a. domar i brottmålsprocessen leder fram till rättvisa avgöranden tillhör den materiella rättssäkerheten.⁹

Peczenik talar om etisk godtagbarhet och att kravet på förutsebarhet som ligger i det formella rättssäkerhetsbegreppet måste vägas samman med etiska värden. Resultaten av avvägningen anser Peczenik är materiell rättssäkerhet.¹⁰

2.3 Rättssäkerhet i förevarande uppsats

Jag kommer att utgå ifrån rättssäkerhetsbegreppen förutsebarhet och likhet. Begreppen jag kommer att använda tillhör alltså den formella delen av rättssäkerhetsbegreppet. Vad jag mer i detalj menar med förutsebarhet, ansluter till det resonemang som Dahlman för. Nämligen att reglerna ska vara utformade på ett sätt som gör att vi som medborgare vet vad som gäller genom

⁶ Ibid. s. 285 f.

⁷ Ibid. s. 286.

⁸ Peczenik (1995) s. 11.

⁹ Zila (1990) SvJT s. 286.

¹⁰ Peczenik (1995) s. 12.

att läsa dessa regler. De ska med andra ord vara klara och tydliga och tillämpas i enlighet med sin språkliga innebörd.¹¹

Likhetsprincipen ryms i 1 kap. 9 § regeringsform (RF). Bestämmelsen är att betrakta som ett principstadgande och som innebär ett krav på likhet inför lagen. Principen är ett uttryck för alla människors lika värde och sägs inrymma ett krav på konsekvens i beslutsfattandet där fall med likadana sakförutsättningar ska bedömas lika.¹²

¹¹ Dahlman (2010) s. 67.

¹² Karnov internet, Hirschfeldt, regeringsform (1974:152) 1 kap. 9 §, Lexino 2018-01-02, besökt 2018-12-10.

3 Viktiga processrättsliga principer

Huvudförhandlingen genomsyras av en rad viktiga principer för att säkra parternas olika intressen. Nedan kommer de mest väsentliga för just denna uppsats att kort presenteras.

3.1 Muntlighet och omedelbarhet

Av 46 kap. 5 § rättegångsbalk (RB) framgår att huvudförhandlingen ska vara muntlig. Det innebär bl.a. att processmaterialet ska läggas fram muntligen.¹³ På det viset skapas en ökad kommunikation mellan parterna och de som varit närvarande vid förhandlingen vet vad domen kommer att grundas på.¹⁴ Undantag från principen godtas i de fall rätten anser att det skulle förenkla förståelsen eller vara till fördel för handläggningen med en skriftlig inlaga. Ett sådant undantag gäller exempelvis bevisupptagningen och 35 kap. 14 § RB om möjligheten att hänvisa till skriftliga berättelser.¹⁵ Muntlighetsprincipen är nära anknuten till omedelbarhetsprincipen som innebär att endast sådant material som upptas vid huvudförhandlingen får läggas till grund för domen. Detta kommer till uttryck i 30 kap. 2 § RB.

3.2 Bevisomedelbarhet och det bästa bevismedlet

Principen om bevisomedelbarhet kan sägas vara en del av omedelbarhetsprincipen men har ett självständigt lagrum i 35 kap. 8 § RB. Betydelsen är den, att beviset ska ges till domstolen i dess ursprungliga skick. Vad gäller de bevismedel där bevisvärdet är knutet till den muntliga utsagan

¹³ SOU 1938:44 s. 445.

¹⁴ SOU 2001:103 s. 169 f.

¹⁵ Prop. 2004/05:131 s. 81.

är kravet på bevisomedelbarhet särskilt starkt. Principen om det bästa bevismedlet är även den knuten till omedelbarhetsprincipen. Om en och samma kunskapskälla kan utnyttjas utan svårighet, på flera sätt, ska bevismedlet som medför den säkraste bevisningen nyttjas. Vad gäller vittnesmål ska de upptas på bästa sätt, vilket är direkt i huvudförhandlingen.¹⁶

3.3 Fri bevisprövning

När huvudförhandling har hållits ska rätten pröva allt som förekommit och avgöra vad som är bevisat. Detta är ett uttryck för principen om fri bevisprövning som stadgas i 35 kap. 1 § 1 st. RB och innefattar både fri bevisföring och fri bevisvärdering. Fri bevisföring konstituerar huvudregeln att alla bevismedel är tillåtna och att endast sådant som uppkommit vid huvudförhandlingen får ligga till grund för ett avgörande.¹⁷ Endast i undantagsfall får rätten avvisa bevisning, vilket följer av 35 kap. 7 § RB. Det gäller bl.a. i de fall rätten anser att beviset inte är behövligt.¹⁸

Den andra delen av den fria bevisprövningens princip kommer p.g.a. dess betydelse för uppsatsen att behandlas mer ingående nedan.

3.3.1 Fri bevisvärdering

Bevisvärderingen i det svenska rättssystemet är fri. Innebörden av ordet ”fri” är inte att domaren får avgöra målet på subjektiva grunder. Snarare tvärtom. I ordet ”fri” ligger det enligt förarbetena en frihet på så sätt att domaren inte är bunden av några legala regler i sin värdering av bevis.¹⁹ Domarens övertygelse måste i högsta grad vara objektivt grundad vilket bl.a. innebär att avgörandet inte får baseras på ett totalintryck av materialet. Ytterligare en del

¹⁶ SOU 1938:44 s. 384. Se även Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 102 f.

¹⁷ NJA II 1943 s. 445.

¹⁸ Se 35 kap. 7 § 2 p. RB.

¹⁹ NJA II 1943 s. 445.

av domarens frihet är att hon eller han ska ha förmågan att kunna bestämma bevisvärdet av ett visst bevis.²⁰

²⁰ Schelin (2007) s. 23.

4 Förhör med barn

Det är sällan någon svårighet att föreställa sig varför förhör med barn vållar större bekymmer än vad det vanligtvis gör med vuxna. Det har bl.a. att göra med barns utvecklingsnivå, dels på det emotionella, dels det intellektuella planet. Uppfattningen av omgivningen är för barn en annan än den vuxnes. Även förmågan att uppfatta tid och rum skiljer sig åt.²¹ Förutsättningen att ta in en händelse och bevara den i sitt minne anses barnet ha från fyraårsåldern och då under samma förutsättningar som en vuxen. Bristen hos ett barn ligger alltså inte i minnet utan i förmågan att berätta.²²

4.1 Videoupptagning

För barn under 15 år är videoupptagning av förhör under förundersökning²³ regel och för barn upp till tonåren är det brukligt att samma upptagning ersätter domstolsförhör.²⁴ Lagligt stöd för att kunna ersätta domstolsförhöret finns i 36 kap. 4 § RB som anger att rätten ska pröva om personen under 15 år får höras i huvudförhandlingen. Paragrafen riktar sig till vittnen men är analogt tillämplig på målsäganden.²⁵

I möjligaste mån vill man att barnet ska slippa vistas i rättssalen p.g.a. risken för sekundär viktimisering, vilket betyder att själva processen förstärker det trauma barnet genomlider. I svensk rätt finns därför en policy om att så fort barnets utsaga är säkrad som bevismedel, ska barnet slippa process.²⁶ Kommer rätten efter sin prövning fram till att barnet inte bör höras, finns möjlighet att med hjälp av undantaget i 35 kap. 14 § 2 st. RB ta upp förhöret

²¹ Bring och Diesen (2005) s. 310.

²² Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 215.

²³ Syftet med förundersökningen är att utreda vem som kan vara misstänkt för ett brott och om det föreligger tillräckliga skäl för åtal. Under förundersökningen ska bevis säkras. Se SOU 2000:42 s. 39.

²⁴ Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 214 och 224.

²⁵ Åklagarmyndigheten, Handbok (2012) s. 25. Se även SOU 2001:103 s. 227.

²⁶ Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 224.

som processmaterial så att omedelbarhetsprincipen inte kränks.²⁷ Eftersom barn merendels endast hörs i förundersökningen är det bestämmelserna som rör den som är av intresse. Reglerna om förundersökning är allmänt hållna och lagen gör ingen väsentlig skillnad mellan barn och vuxna. 23 kap. 6 § RB upplyser om att den som på något vis kan antas ha något att berätta och som är av värde för utredningen, ska höras i förundersökningen.²⁸ Mer detaljerade regler om förhör med barn finns i FUK. Betydelse för uppsatsen har 17-19 §§ FUK då paragraferna behandlar genomförandet av förhör och är mer specifikt inriktade på målsäganden.

4.2 Med vem och var?

Personen som förhör barnet är vanligen polis som agerar i sin roll som förhørsledare.²⁹ En av förhørsledarens viktigaste uppgifter är att skapa lugn och ro för barnet så att det kan känna sig så tryggt som möjligt i den onaturliga situation som uppstått. Därför är platsen för förhörets hållande av stor vikt. Det är brukligt att förhören sker i särskilda förhørsrum skapade för barn för att på så vis komma ifrån den sterila kontorsmiljön. Känner sig barnet avslappnat, kan det förmodligen lättare bygga upp ett förtroende för den som håller förhöret och på så vis kan en så korrekt utsaga som möjligt erhållas. I vissa fall kan det vara lämpligare om förhöret hålls i barnets hemmiljö eller på en annan plats där barnet känner sig tryggt.³⁰

18 § FUK stadgar ett krav på förhørsledaren i form av ”särskild kompetens för uppgiften” vid förhör med någon som är under 18 år. I en utredning framhölls att det är av största vikt att utredare som arbetar med övergrepp mot barn har hög barnkompetens eftersom barnets bästa måste stå i fokus. Vidare framhölls att det även ur bevissynpunkt är viktigt då faktumet att barnet inte förmås berätta kan leda till att förundersökningen måste läggas ned. Kravet

²⁷ Bring och Diesen (2005) s. 313 f. Se även avsnitt 3.1.

²⁸ Åklagarmyndigheten, Handbok (2012) s. 24.

²⁹ Förhørsledarens huvuduppgift är att hålla förhör under förundersökning. Se Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 24 f.

³⁰ Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 214.

på särskild kompetens innebär enligt förarbetena att förhör ska hållas av utredare som har särskild utbildning i vad gäller bemötandet av barnet, barnets ålder och utveckling, hur barnets uppgifter ska tolkas samt kunna avgöra var förhöret bör hållas. I utredningen poängterades att denna kompetens är särskilt viktig när det gäller förhör med barn eftersom denna uppgift tillhör den svåraste delen av förundersökningen. Slutligen tillade utredarna att även andra personer måste kunna höra barnet om det är så att förhöret brådskar och utbildad förhørsledare inte finns till förfogande.³¹

4.3 Antal förhör

Stadgandet i 17 § FUK tar sikte på förhörssituationen då personen är under 18 år och det gäller sexuallivet. I dessa fall ska förhören genomföras på ett så varsamt sätt som möjligt.

I förarbetena till den nuvarande lydelsen av 17 § FUK nämns att det tidigare ansågs vara att föredra att endast ett förhör skulle hållas med barnet. Fördelarna med att det skulle finnas utrymme att hålla fler än ett förhör ansågs väga så tungt att denna uppfattning nu är lagd åt sidan. Som skäl för, till att hålla fler förhör angavs bl.a. att långa förhör är tröttande, att social kontakt inte hinner byggas upp och att kontrollfrågor i många fall behöver ställas. Numera är antalet förhör beroende av en prövning i varje enskilt fall. Hänsyn ska då tas till utredningens art och vad barnets bästa kräver.³² Denna hänsyn inbegriper bl.a. det misstänkta brottets grovhet och relationen mellan barnet och den misstänkte. I praktiken är en förutsättning för att kunna erhålla en användbar utsaga, att fler än ett förhör hålls.³³

³¹ SOU 2000:42 s. 47 ff.

³² Ibid. s. 67.

³³ Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 223.

4.4 Sakkunnig

Det är möjligt för rätten att med stöd av 19 § FUK förordna om sakkunnig i de fall då barnets utsaga kan vara av avgörande betydelse för utredningen. Sådana situationer kan uppstå då barnet utsatts för sexuella övergrepp där utsagan i stort sett tjänar som enda bevisning. Även i de fall då barnet inte bör höras i domstol och utsagan är avgörande, alternativt huvudsaklig bevisning, bör rätten förordna om sakkunnig. Den sakkunnige är då psykologiskt eller psykiatriskt sakkunnig och syftet med personens närvaro är att antingen uttala sig om berättelsens tillförlitlighet eller hjälpa utredarna med fackkunskap om utsatta barns beteenden.³⁴

När det gäller små barn med inte fullt utvecklat ordförråd bör den sakkunnige tillåtas att leda förhöret. Viktigt att poängtera är att det fortfarande är förhørsledaren som avgör vilka frågor som ska ställas medan den sakkunniges uppgift är att ”översätta” frågan så att barnet kan förstå innebörden av den.³⁵

4.5 Egen reflektion

Sammanfattningsvis kan sägas att det föreligger många potentiella felsteg när ett barn hörs och där kraven på förutsebarhet och likhet äventyras.

Till att börja med är personen som hör barnet av avgörande betydelse för utsagans kvalitet. En person med särskild kompetens bör hålla förhören men bestämmelsen lämnar utrymme för andra att hålla förhör. Det kan innebära att fall som vid en första anblick är lika, kan komma att bli bedömda olika på grund av att förhørsledaren inte besitter särskild kompetens. Risken föreligger också för att olika fall kommer att bedömas lika, d.v.s. att ett sämre genomfört förhör tillmäts samma bevisvärde som ett korrekt genomfört förhör.

³⁴ Bring och Diesen (2005) s. 314 f.

³⁵ Bring, Diesen och Wahren (2008) s. 95.

Det är upp till personen som hör barnet att bedöma hur många förhör som ska hållas med barnet. Beroende på vad barnet är för individ kan varierande utsagor erhållas. Vissa barn anförtror sig lätt medan andra behöver längre tid på sig. Det samma gäller platsen för förhöret. Avhängigt var förhørsledaren väljer att höra barnet och om platsen upplevs som trygg eller inte kan bli mycket viktig utifrån barnets förmåga att berätta. Ytterligare en osäkerhetsaspekt föreligger i de fall en sakkunnig förordnas. Särskilt vanskligt är det i de fall små barn ska höras och den sakkunnige tillåts leda förhöret. Den sakkunnige riskerar att medvetet eller ej, försöka sig på uppgifter som inte alls har med tolkningen av barnets signaler eller liknande att göra, utan snarare agerar förhørsledare.

De moment som nyss behandlats blir alltså helt avgörande för vilken kvalitet slutprodukten, alltså utsagan, håller och som senare kan komma att ligga till grund för rättens bevisvärdering.

5. Bevisvärdering av barnförhör

I detta avsnitt kommer fokus att riktas mot bevisvärderingen av barnförhör i utsagemål.³⁶ RB ger inga svar på hur en utsaga ska värderas.³⁷ En konsekvens därav är att praxis från HD har fått stor betydelse som rättskälla.³⁸

5.1 Praxis

HD använder två centrala begrepp för utsagebedömningen, vilka är trovärdighet och tillförlitlighet. Dessa begrepp är vida omdiskuterade, särskilt vad gäller dess egentliga innebörd. Av utrymmesskäl är det inte möjligt att gå närmare in på diskussionens innehåll. Däremot vill jag uppmärksamma läsaren på att domstolen tenderar att blanda begreppen och använda dem synonymt. Därför kan det ur hänvisningar från referaten förekomma sammanblandning. Trovärdighet beskriver personen och om denne kan anses pålitlig medan tillförlitlighet syftar på utsagan och graden av korrekthet i den.³⁹

5.1.1 NJA 1986 s. 821

En far stod åtalad för sexuellt utnyttjande av underårig, hans 5-åriga dotter.

HD konstaterade att det p.g.a. rättssäkerhetsskäl ska ställas höga krav på metodik och innehåll när förhör med barn hålls i förundersökningen. En *spontan* berättelse ska om möjligt först säkras, för att sedan kompletteras med följdfrågor. Rätten tog också fasta på att det ska vara fråga om *egenproducerade uppgifter* lämnade utan press. I fallet hördes flickan inte av någon polis utan förhör som hölls under en psykologutredning låg till grund för rättens värdering. Viktiga följdfrågor, såsom var övriga familjemedlemmar befunnit sig vid händelsen, ställdes aldrig av

³⁶ Se avsnitt 1.2. för förklaring av begreppet.

³⁷ Schelin (2007) s. 23.

³⁸ Ibid. s. 25.

³⁹ Dahlman (2018) s. 241.

psykologerna. Detta var enligt HD mycket viktigt för att utredningen skulle anses komplett.

HD tog fasta på att flickan återberättade vad som hänt på ett *åldersadekvat* sätt, att hon berättade om något hon *verkligen upplevt* samt överläkarens uttalande om att utsagans torftighet inte tydde på en mindre tillförlitlig utsaga utan snarare var en naturlig följd av hennes ringa ålder.

Sammantaget ansåg HD att flickans utsaga var tillförlitlig men att den inte kunde läggas till grund för en fällande dom p.g.a. brister i utredningen, framförallt vad gällde de följdfrågor som aldrig ställdes.

5.1.2 NJA 1992 s. 446

En far stod åtalad för grovt sexuellt utnyttjande av sin underåriga dotter, vid tiden för brotten 13-15 år gammal. Flickan hördes i HD.

Vid trovärdighetsbedömningen förordnade domstolen om två sakkunniga i form av psykologisk expertis. HD inledde med att uppmärksamma den kritik som framkommit gällande sakkunniga. Kritiken bestod bl.a. i att psykologiska experter inte är bättre lämpade än någon annan att avgöra en persons trovärdighet. Vidare konstaterades att det inte är fråga om exakt vetenskap. Enligt HD måste domstolen beakta risken för att en expert identifierar sig med någon av parterna. HD förtydligade att domstolen alltid måste göra en självständig bedömning av målsägandens trovärdighet och inte utan vidare förlita sig på expertisen. En särskild situation i fallet, som HD förvisso inte kommenterade mer ingående, var att experterna hade delade uppfattningar huruvida flickans berättelse kunde anses tillförlitlig eller ej.

I det aktuella fallet betonades vikten av utsagans detaljrikedom samt att den var *lång och i sina detaljer sammanhängande*. Sättet den förmedlades på gav ett *trovärdigt intryck*. Vidare gjorde HD ett uttalande gällande *konstansen* mellan förhören, d.v.s. att hon uppgav det samma mellan de olika förhörstillfällena. Detta tillmäts dock enligt senare praxis inte längre

betydelse.⁴⁰ Av vikt var att målsäganden återgav *detaljer* som på det viset bildade en *sammanhållen enhet*.

Vidare fastslog HD att om utsagan är *starkt överdriven* kan det äventyra utsagans tillförlitlighet överlag, vilket det dock inte var frågan om i fallet. HD prövade även den omständighet att det inte fanns någon stödbevisning i form av familjemedlemmar som uppmärksammat övergreppen, vilket HD menade hade kunnat vara förväntat. Domstolen konstaterade att det inte var givet att de familjemedlemmar som hade hörts talade sanning. Trots att inga stöduppgifter fanns från anhöriga ansågs flickans uppgifter därför tillförlitliga.

HD kom fram till att flickans uppgifter i allt väsentligt var tillförlitliga och att de skulle läggas till grund för en fällande dom.

5.1.3 NJA 1993 s. 68

En styvfar stod åtalad för grov våldtäkt och grovt sexuellt utnyttjande av sin 14-åriga styvdotter.

I fallet var undantaget i 35 kap. 14 § 1 st. 2 RB tillämpligt vilket innebar att målsäganden p.g.a. psykiska besvär inte närvarade vid huvudförhandlingen. Videoinspelade förhör från förundersökningen spelades istället upp. Detta faktum fick enligt HD betydelse för bevisvärderingen på det viset att när domstolen inte kan få tillgång till den bästa bevisningen, d.v.s. ett förhör under huvudförhandlingen, kan inte ett tidigare inspelat videoförhör tillmätas samma styrka.

Flickan berättade enligt domstolen ingående om händelserna men svaren dröjde vid vissa tillfällen länge. Därför lämnade hon ingen *sammanhängande* berättelse men svaren var inte *inbördes motstridiga*. HD betonade vikten av att berättelsen innehöll väsentliga *detaljer*. Däremot angav hon inte de exakta

⁴⁰ Se avsnitt 5.1.6.

tidpunkterna för händelserna men kunde hänföra dem till t.ex. att hon gick i en viss klass.

En annan omständighet HD tog fasta på vid värderingen av utsagan var *uppvisande av symptom*. I samband med de påstådda övergreppen hade flickan varit deprimerad så till den grad att hon blivit inlagd på psykiatrisk klinik. När polisanmälan var gjord upplevdes hon inte längre nedstämd. Efter utlåtande från överläkare, psykolog och HD var övergreppen en rimlig förklaring till problemen.

HD utredde en *alternativ hypotes*, vilket innebär att oklarheter utreds med alternativa förklaringar.⁴¹ HD ifrågasatte nämligen flickans påstående om övergrepp då hon hade velat åka på semester med styvfadern trots de påstådda övergreppen. En psykolog uttalade sig i egenskap av sakkunnig och menade att mannen var som en fadersgestalt och att denna omständighet tillsammans med flickans förklaring om att de skulle bo hos vänner till mannen, förklarade hennes vilja att åka iväg med honom. HD anförde att uttalandet om att de skulle bo hos vänner innebar att flickan räknade med att då inte bli utsatt för övergrepp. Önskemålet om att resa med mannen tillmättes ingen betydelse vid bevisprövningen.

Polisförhören som hölls med flickan genomfördes enligt HD på ett korrekt sätt där ledande frågor undveks. HD kom fram till att berättelsen gav ett tydligt intryck av att återge något *självupplevt* och därför skulle läggas till grund för en fällande dom.

5.1.4 NJA 1993 s. 616

En man stod åtalad för att ha tilltvingat sig samlag och för att ha haft sexuell umgänge med två, då brotten begicks, tioåriga flickor. Nedan benämnda S och P.

⁴¹ Schelin (2007) s. 169.

HD upplyste om att de videoinspelade förhören gjordes på ett mycket kompetent sätt, d.v.s. att förhören inleddes med att flickorna själva fick berätta fritt, utan följdfrågor. Värt att notera är att HD även i detta fall förklarade den distinktion som föreligger vad gäller bedömningen av utsagans tillförlitlighet då den utgörs av videoinspelade förhör som spelas upp och förhör som sker omedelbart inför rätten. HD menade att sedan tidigare inspelade förhör bör bedömas med särskild försiktighet p.g.a. att rätten och den tilltalade, via sin försvarare, är förhindrade att ställa motfrågor.

HD fastslog emellertid att videoförhören kan vara tillräckliga för en fällande dom, bl.a. om förhören skett under *betryggande former* och uppgifterna framstår som *sannolika* och *inbördes förenliga*. Berättelsen får inte innehålla moment som ger anledning till *tvivel*. Uppgifterna får vidare inte *motsägas av annan utredning*. Senare praxis har dock fastslagit att enbart en trovärdig utsaga inte längre är tillräcklig.⁴² HD kommenterade även själva inspelningen och vikten av att tekniken håller god kvalitet. Flickornas ansikten kunde inte skådas i närbild men *förändringarna i ansiktsuttryck* var möjliga att utläsa.

Vidare kommenterade HD sättet flickorna återgav berättelserna. S *överbegde svaren*, hon berättade *spontant* och utsagan innehöll *detaljer och gester*. Hon gav således intrycket av att återge minnesbilder av något *självupplevt*. Vad gällde P belyste HD att hon berättade återhållsamt men tillsynes *fritt och spontant*.

I förevarande fall accepterade HD en s.k. *allmän smittoeffekt*.⁴³ För just detta fallet innebar den att S kunde ge stöd åt P:s berättelse vilket talade för att P:s uppgifter var tillförlitliga. På det viset höjdes också S:s egen trovärdighet.

HD kom slutligen fram till att flickornas berättelser var tillförlitliga och alltså skulle läggas till grund för en fällande dom.

⁴² Se avsnitt 5.1.5.

⁴³ Schelin (2007) s. 172.

5.1.5 NJA 2010 s. 671

En far stod åtalad för bl.a. våldtäkt mot barn och grovt sexuellt utnyttjande av underårig, hans vid tiden för brotten 13-16-årig son. Pojken har hörts i HD.

Innan HD gick in på bedömningen av utsagan fastslog den att en trovärdig utsaga tillsammans med stödbevisning kan vara tillräckligt för en fällande dom. Utgångspunkten att enbart en trovärdig utsaga är tillräcklig för en fällande dom är numera överspelad.

I fallet kom HD med en uppdatering gällande bedömningen av utsagan. Vikt ska läggas vid att den är *klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer* och *sanningsenlig i viktiga enskildheter*. Vidare ska den vara *fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, dåligt sammanhang* eller *tvekan* i viktiga delar. HD anförde att det är svårt att bedöma utsagan av icke-verbala faktorer.

Domstolen fastslog att berättelsen om övergreppen tedde sig kortfattad och vag samt att vittnesmålen som hade kunnat ge stöd åt pojkens berättelse var oprecisa. Därför skulle åtalet ogillas.

5.1.6 NJA 2017 s. 316

Även detta fall har stor betydelse för bedömningen av utsagan. Fallet är uppdelat i två delar. I första delen hänvisade HD till kriterierna som ställdes upp i 2010 års fall och konstaterade att de varit föremål för sakkunnig analys. Analysen utmynnade i resultatet att en utsaga som är *klar, lång och detaljrik* talar för att den är sann. Vidare, som redan nämnts, menade HD att det inte föreligger någon grund för att konstansbrister tyder på att utsagan inte är tillförlitlig. Konstansbrister ska alltså numera bortses ifrån.

I den andra delen av fallet stod en man åtalad för bl.a. våldtäkt mot barn, en vid tiden för brottet 14-årig flicka.

HD poängterade att genomförandet av förhöret har stor betydelse, såsom att frågorna är öppet ställda. När, som i detta fall videoinspelade förhör spelas upp inför rätten, menade HD att det innebär sämre möjligheter för försvararen att ställa frågor och att denna omständigheten måste vägas in i bedömningen av uppgifterna. Vidare påpekade HD att flickan och förhørsledaren förstod varandra dåligt. Vad gällde flickans utsaga framfördes den detaljfattigt, korthugget och var svårtolkad. Med hänsyn till hennes ålder var bristerna i berättelsen påfallande.

Eftersom det förelåg sådana brister i flickans utsaga menade HD att höga krav måste ställas på stödbevisningen. Inte heller denna höll den kvalitet som hade varit nödvändig för en fällande dom. Åtalet skulle därför ogillas.

5.2 Sammanfattande kommentar

Sammanfattningsvis kan sägas att bevisvärderingen av barnförhör i utsagemål är allt annat än enkel att genomföra. Trovärdig- och tillförlitlighetsbedömningen utgör två centrala delar. Av de refererade rättsfallen kan utläsas att en rad olika kriterier vägs samman för att slutligt avgöra om en utsaga är tillförlitlig eller ej. Någon distinktion mellan utsagor från vuxna och barn tycks inte göras då domstolen talar om utsagor i allmänna ordalag.

Idag lägger rätten vikt vid bl.a. om utsagan är *klar, lång och detaljrik*. Trovärdighetsbedömningen som alltså är knuten till personen, verkar vara kopplad till den allmänna uppfattningen domstolen får av en person. Sättet berättelsen förmedlas på är central. Om oklarheter inte kan besvaras ska *alternativa hypoteser* ställas upp. Lämnas utsagan *spontant* talar detta för dess tillförlitlighet. Vidare bör utsagan ge intryck av att vara *självupplevd* och ge ett *trovärdigt intryck*. Hänsyn ska tas till *smittoeffekter*, d.v.s. om målsäganden har lämnat uppgifter som varit sanna eller falska ska detta påverka tillförlitligheten i övrigt. *Stödbevisning* ska prövas mot utsagan, om

sådan finns. Har målsägande uppvisat *symptom* såsom depression ska den omständigheten vägas in i bedömningen av utsagan.

Däremot verkar de icke-verbala faktorerna inte längre spela lika stor roll vid bedömningen. I NJA 1993 s. 616 lade HD fokus på målsägandens kroppsspråk i form av gester och ansiktsuttryck, vilket i och med uttalandet i 2010 års fall om svårigheten av att bedöma icke-verbala faktorer, verkar vara av mindre betydelse idag.⁴⁴

⁴⁴ Se avsnitt 5.1.4 och 5.1.5.

6 Analys

I det inledande avsnittet till referaten uppmärksammade jag skillnaden mellan trovärdighet och tillförlitlighet. Efter att ha studerat rättsfallen kan jag konstatera att det inte är helt enkelt att avgöra vilka omständigheter som hänför sig till utsagan och vilka som hör till personen. Som jag redan konstaterat verkar dock en persons trovärdighet utrönas av en slags sammantagen uppfattning medan tillförlitligheten av en utsaga är beroende av om den är *klar*, *lång* och *detaljerad*. Någon förklaring till innebörden av kriterierna, såsom att en utsaga är klar, ges inte. För att rätten ska kunna avgöra om utsagan verkligen innehåller dessa kriterier är genomförandet av förhören avgörande. Särskilt viktigt är det i de fall barnen inte hörs i huvudförhandlingen. Det är under dessa samtal som sanningen, förhoppningsvis ska komma fram.

6.1 Avsaknad av särskild kompetens

Till att börja med bör någon med särskild kompetens förhöra barnet under förundersökningen. Bestämmelsen tillåter likväl utrymme för andra, utan sådan kompetens, att i brådskande situationer höra barnet.⁴⁵ På det viset råder det ingen brist i förutsebarheten av bestämmelsen. Däremot kan det innebära att två annars jämförbara fall kommer att bedömas olika. Besitter inte förhørsledaren den särskilda kompetens som lagrummet stadgar och inte har den naturliga förmågan att sätta sig in i barnets situation är det ingen garanti att förhørsledaren uppfattar barnets signaler och uttryck på ett adekvat sätt. Detta kan leda till att slutprodukten d.v.s. barnets utsaga, inte håller den kvalitet som är önskvärd eller rent av har ett felaktigt innehåll. I det andra fallet, där denna kompetens finns, föreligger det större chans för att slutprodukten är en mer rättvis bild av verkligheten. På det viset får den särskilda kompetensen betydelse för kravet på likhet och i slutändan bevisvärderingen av dessa förhör.

⁴⁵ Se avsnitt 4.2.

Vidare finns ytterligare en aspekt av just den särskilda kompetensen och rättens värdering. Det kan komma att bli på det viset att två olika fall bedöms lika där ett förhör som är undermåligt genomfört riskerar att tillmätas samma höga värde som ett korrekt utfört förhör.

Ett problem som delvis hänger ihop med ovan resonemang är att den som förhör barnet ska ha förmågan att kunna avgöra hur många förhör som behöver hållas med just det specifika barnet.⁴⁶ Stor tilltro ställs således till förhørsledaren. En person med särskild kompetens har troligtvis lättare för att bedöma vad det enskilda barnet kräver, bl.a. i form av antal förhör för att kunna leverera en användbar berättelse.

I både tidigare och senare fall har HD poängterat vikten av goda polisförhör. Domstolen uttalade i 1986 års fall⁴⁷ att det p.g.a. rättssäkerhetsskäl måste ställas höga krav på just metodik och innehåll vid förhör i förundersökningen. Även i NJA 1993 s. 68⁴⁸ och i 2017⁴⁹ års fall påpekades att polisförhören var korrekt utförda på det viset att de inte innehöll ledande frågor. Indirekt kan detta ses som att personal med särskild kompetens är en viktig förutsättning för att upprätthålla krav på likhet.

NJA 1986 s. 821 statuerade ett tydligt exempel på dels vikten av att rätt person genomför förhöret, dels att adekvata frågor ställs. Till grund för rättens värdering låg vad som framkommit i en psykologutredning. Anledningen till varför flickan inte hörts av polis kommenterades inte. Domstolen kom fram till att flickans berättelse gav ett tillförlitligt intryck men att den inte kunde läggas till grund för en fällande dom p.g.a. att helt nödvändiga följdfrågor aldrig ställdes. Sett i ljuset av att lika fall ska behandlas lika är förfarandet anmärkningsvärt. Beroende på svaren som följdfrågorna hade gett, skulle det alltså kunna vara så att även i ett annat fall där barnets utsaga varit så

⁴⁶ Se avsnitt 4.3.

⁴⁷ Se avsnitt 5.1.1.

⁴⁸ Se avsnitt 5.1.3.

⁴⁹ Se avsnitt 5.1.6.

tillförlitlig att den hade kunnat läggas till grund för en fällande dom, det också hade kunnat resultera i en sådan, för att rätt frågor hade ställts av rätt person.

6.2 Sakkunnigutlåtanden

I NJA 1992 s. 446⁵⁰ höjde HD uppenbart ett varningens finger mot expertutlåtanden i sitt uttalande om den kritik som riktats mot den typen av utlåtanden. Jag förvånades över att HD inte kommenterade det faktum att de sakkunniga hade olika uppfattning i fråga om målsägandens trovärdighet. Enligt mig visar experternas skilda uttalanden på den godtycklighet som råder och hur rättssäkerheten äventyras då utrymme lämnas åt bedömning.

Domstolen påpekade att faran med att den sakkunnige identifierar sig med barnet måste beaktas. Uttalar sig den sakkunnige vad gäller målsägandes trovärdighet på basis av sina känslor för barnet, är det ingen självklarhet att det är den sanna trovärdighetsbedömningen som rätten får presenterad. Beroende på vad den sakkunnige kommer fram till gällande trovärdighetsfrågan, kan domstolen anse en berättelse antingen vara tillförlitlig och att den därmed kan användas för en fällande dom, eller ej. Även om rätten ska göra en egen trovärdighetsbedömning av målsägande föreligger en risk för att domaren okritiskt påverkas av utlåtandet i den ena eller andra riktningen.

I de fall den sakkunnige tillåts leda förhören, vilket kan bli aktuellt vid hörande av små barn med inte fullt utvecklat ordförråd, är risken för inblandning än mer påtaglig.⁵¹ Visserligen ska den sakkunnige ställa de frågor som förhørsledaren bedömer bör framföras men tillvägagångssättet medför likväl faror. Risken är överhängande att frågorna omedvetet blir ledande, att det mindre barnet får mer hjälp än vad som egentligen är tillåtet eller att den sakkunnige mer eller mindre tar över förhöret. Identifierar sig den sakkunnige med barnet kan det avspegla sig i förhöret på det viset att frågorna riktas på

⁵⁰ Se avsnitt 5.1.2.

⁵¹ Se avsnitt 4.4.

ett sätt som gör att barnet säger mer eller något annat än vad sanningen rymmer. Jämför man det lilla barnet med ett barn som inte hörs av den sakkunnige föreligger en fara för att det lilla barnet får mer ”hjälp” och fallen riskerar att bedömas olika, dels i själva förhörssituationen, dels av rätten vid bevisvärderingen.

6.3 Videoförhör – lägre bevisvärde

I båda fallen från 1993 gjorde HD två uttalanden gällande bevisvärderingen av videoförhör. Det faktum att förhöret inte skedde omedelbart inför rätten medförde att det inte var det bästa bevismedlet⁵² och därmed inte skulle tillmätas samma styrka. För att samma försiktighet fortfarande råder, talar 2017 års fall.⁵³ Visserligen talar domstolen inte uttryckligen om att värderingen ska ske annorlunda men det faktum att HD menar att uppgifterna måste bedömas med särskild försiktighet, talar enligt min mening i samma riktning.

I fallen var HD noga med att inte kringgå principen om omedelbarhet genom att tillåta videoförhören bli processmaterial genom 35 kap. 14 § RB. Samtidigt innebar ett sådant förordnande en kränkning av en annan princip, principen om det bästa bevismedlet. Den praktiska innebörden av att videoförhöret tilläts bli processmaterial blev att förhöret fick ett lägre bevisvärde. Av förståeliga skäl bör viss försiktighet iaktas just p.g.a. försvarets inskränkta möjligheter till motförhör men för barnet innebär det en klar nackdel. Bestämmelsen tillämpades visserligen i enlighet med sin ordalydelse men konsekvenserna av dess användning skulle inte kunna förutspås av gemeneman. En tillämpning av 35 kap. 14 § RB innebär med andra ord att ett barn som inte hörs direkt i huvudförhandlingen, inte kan bli det bästa bevismedlet och dess utsaga det bästa beviset, vilket är en klar brist utifrån idén om en förutsebar rättstillämpning.

⁵² Se avsnitt 3.2.

⁵³ Se avsnitt 5.1.6.

En annan aspekt är den brist på likhet mellan fall som kan uppkomma. Bedömer rätten att barnet kan höras inför domstol, får den utsagan samma värde som vilken utsaga som helst. Än en gång kan två fall med likadana sakförutsättningar bedömas olika beroende på om barnet hörs omedelbart eller genom uppspelning av videoförhör.

6.4 Utsagemål och kriterier

Utrymmet för tolkning i utsagemål riskerar att bli stort där lika fall kan bli bedömda på olika sätt och vise versa. Utverkandet av kriterier, såsom att utsagan ska vara *lång*, *klar* och *detaljrik* får enligt mig bedömas som ett sätt att skapa klarhet i bedömningen av utsagor. Uppsatsens syfte är inte att ge någon historisk redogörelse för utsagebedömningens utveckling men av rättsfallen att döma har HD gått från att, åtminstone från början av nittiotalet, lägga vikt vid även personens kroppsspråk, till att i större grad enbart fästa avseende vid utsagans innehåll. Huruvida utsagan är tillförlitlig eller ej tillåts uppenbarligen att variera, vilket får mig att ifrågasätta hur förutsebart utverkandet av olika kriterier verkligen är.

7 Slutsats

Vad gäller genomförandet av förhör med barn är det inte helt okomplicerat. Dels är det just ett barn som hörs, dels är tillvägagångssättet för förhören variabelt. Personer utan särskild kompetens kan i vissa fall tillåtas hålla förhör vilket kan medföra olikheter vad gäller urval av frågor och på vilket sätt frågorna ställs. I de fall sakkunniga förordnas föreligger en risk för felaktigt ställda frågor eller att personen identifierar sig med barnet. Detta kan resultera i en felaktigt uppfattad trovärdighetsbedömning. Även bevisvärderingen av barnförhör är problematisk ur flera aspekter. Trovärdighetsbedömningen av barnet och tillförlitlighetsbedömningen av utsagan har visat sig spela centrala roller för rättens bedömning i just utsagemål. De krav som ställs på berättelsen är bl.a. att den ska vara *klar, lång och detaljerad*. Dessa kriterier har dock visat sig variera under årens lopp. Av betydelse för tillförlitligheten är också om förhören har skett på ett kompetent sätt där ledande frågor har undvikits. Omständigheten att videoförhör ska värderas med försiktighet är ett resultat av ett värnande om principen om det bästa bevismedlet men den praktiska konsekvensen därav är att barnförhör kommer att värderas lägre än andra förhör. Sammantaget är det svårt för mig att se hur ett förfarande som från början till slut tillåts vara så variationsrikt, på ett tillfredsställande sätt uppfyller rättssäkerhetskraven på förutsebarhet och likhet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. 2.,

SOU 2000:42 Barnmisshandel – Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder.

SOU 2001:103 En modernare rättegång.

Propositioner

NJA II 1943 s. 445 Den nya rättegångsbalken.

Prop. 2004/05:131 En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol.

Elektroniska källor

Brandberg, Ulrika ”Rättsväsendet behöver bättre kunskaper om psykologisk forskning”, Advokaten - tidskrift för Sveriges advokatsamfund,

<<https://www.advokaten.se/Tidningsnummer/2008/Nr-7-2008-Argang-74/Rattsvasendet-behover-battre-kunskaper-om-psykologisk-forskning/>>,

besökt 2018-12-01.

Dokument inifrån, ”Fallet Kevin”, <<https://www.svtplay.se/dokument-inifran-fallet-kevin>>, besökt 2018-12-04.

Karnov internet, Hirschfeldt, regeringsform (1974:152) 1 kap. 9 §, Lexino 2018-01-02, besökt 2018-12-10.

Litteratur

Bring, Thomas och Diesen, Christian: *Förundersökning*. 3:e uppl.
Stockholm: Norstedts Juridik, 2005.

Bring, Thomas, Diesen, Christian och Wahren, Alexandra: *Förhör*. 3:e uppl.
Stockholm: Norstedts Juridik, 2008.

Dahlman, Christian: *Beviskraft: Metod för bevisvärdering i brottmål*. 1:a
uppl. Stockholm: Norstedts Juridik, 2018.

Dahlman, Christian: *Rätt och rättfärdigande: En tematisk introduktion i
allmän rättslära*. 2:a uppl. Lund: Studentlitteratur, 2010.

Nääv, Maria och Zamboni, Mauro m.fl. (red.): *Juridisk metodlära*. 2:a uppl.
Lund: Studentlitteratur, 2018.

Peczenik, Aleksander: *Juridikens teori och metod*. 1:a uppl. Stockholm:
Fritzes Förlag, 1995.

Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. 1:a uppl. Stockholm:
Norstedts Juridik, 2007.

Zila, Josef: *Om rättssäkerhet*. SvJT, 1990 s. 284.

Åklagarmyndigheten, Handbok: *Handläggning av ärenden gällande
övergrepp mot barn*. Göteborg: 2012, uppdaterad 2016.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1986 s. 821.

NJA 1992 s. 446.

NJA 1993 s. 68.

NJA 1993 s. 616.

NJA 2010 s. 671.

NJA 2017 s. 316.